

pakeliui užkliudomas ir koks baltų kalbų faktas. M. Mairhoferis, pavyzdžiui, aiškindamas, kad iš nykstamojo laipsnio ide. *p̥lh₁nó- (vedų pūr_{ná}- ir kt.) nėra laukiamo lo. *plānus „pilnas“ (o tiksliai pilnojo laipsnio plēnus) vien vengiant homonimiškumo su jau buvusiu plānus „plokščias, lėkštas“, išnašoje (103, išn. 73a.) priduria, kad ta pačia dingstimi tikriausiai ir lie. plónas, la. plāns išlyginti pagal pilnojo laipsnio lie. plóti, la. plāt, nes normalios raidos iš ide. *p̥lh₂nó- (lo. plānus) rezultatas būtų homonimiškas su lie. pilnas, la. pilns iš *p̥lh₁nó-. Jeigu straipsnyje Isebaert L. L'Etymologie de tokharien B lāñe „automne“ (304–306) nagrinėjamo žodžio kildinimas iš bangos bei tvano pavadinimo ide. *u̯lh_{2,3}-mi-s teisingas (rudenį suprantant kaip potvynių bei liūčių metą), mūsiškiam žodžiui vilnis (kilusiam iš retesnio varianto *u̯lh_{2,3}-ni-s) pagaliau būtų susiradęs artimas atliepinys ir tocharų kalbų grupėje. Panašiai gal jau bus atėjęs metas prie visų tų indoeuropiečių kalbų grupių, kurios turi lie. duktē atliepinių, nebesvyruojant pridėti anatolų kalbas – jų luvių pogrupyje, pasirodo, iš to indoeuropietiško žodžio susiformavę net trejetas dukters pavadinimo variantų (Starke F. Die Vertretung von uridg. *d^hugh₂tér- „Tochter“ in den luwischen Sprachen und ihre Stammbildung 243–269). Vieninteliame slavistiniame straipsnyje (Gusmani R. Etymologie und Bedeutungsentwicklung von aksl. lixū 358–365) atsisakoma nagrinėjamo slavų žodžio tradicinio siejimo su ide. *leiq̯- (vadinasi, tuo pačiu ir su lie. likti, liška): sl. *lik-cho- < *leiq̯-sō- (plg. be priesagos -sō- lie. liėkas) ir mėginama, rekonstravus *lisō-, palyginti su gr. λίζν „per daug“ (kuris galįs būti iš *lisā-). Tačiau reikia pasakyti, kad tradicinio aiškinimo kritika nėra labai įtikinama (ypač dėl reikšmės: netiesa, kad *leiq̯- šeimos žodžiams būdinga žymėti trūkumą, o ner perteklių, perviršį: dėl s. sl. lichъ reikšmės „übermäßig, überflüssig“ plg. la. lieks „überflüssig“, lie. perlik adv. „übermäßig“), be to, palyginimas su etimologiškai miglotu bei izoliuotu graikų žodžiu mažai ką tegali duoti slavų žodžio etimologijai.

Jubiliejinio tomo pratarmėje užsimenama, kad toliau žurnalą ketinama leisti jau kitu pavadinimu – „Historische Sprachforschung“ (HS), senąjį paliekant tik kaip paantraštę. „Baltistikos“ redakcinė kolegija linki senų ir tokių gražių tradicijų žurnalo redaktoriams bei leidėjams, stojusiems į naujos tomų šimtinės leidimo darbą, visokeriopos sėkmės.

V. Urbutis

Eiche A. **Latvian Declinable and Indeclinable Participles: Their Syntactic Function, Frequency and Modality. A Synchronic Study Based on Latvian Fiction of the 1960s and 1970s.** (Stockholm Studies in Baltic Languages 1). Stockholm: Almqvist and Wiksell International, 1983.

Latvių kalbos dalyvių sintaksė ligi šiol mažai tyrinėta. Svarbiausi darbai, kuriuose rasdavome duomenų apie latvių kalbos dalyvių vartojimą, buvo J. Endzelyno, K. Miülenbacho ir akademinė gramatikos, tarmių aprašai, negausūs straipsniai atskirais klausimais įvairiuose leidiniuose (A. Bergmanės, A. Feldhūno, G. Jacobsono, A. Rubynos, R. Veidemanės ir kt.). Todėl verta dėmesio yra Stokholmo universiteto Baltų kalbų katedroje parašyta Aleksandro Eichės monografija apie dabartinės latvių kalbos dalyvių vartojimą¹.

Monografija pagrįsta duomenimis, surinktais iš šešių dabartinių latvių rašytojų kūrybos. Trys iš tų autorių rašė Latvijoje (I. Indranė, A. Belas ir V. Lamas) vienas Amerikoje (I. Skipsna) ir du Švedijoje (R. Rydziniekas, A. Irbė). Taigi panaudoti tekstai, sukurti skirtingoje aplinkoje ir skirtingomis sąlygomis. Kiekvieno autoriaus paimtas 20 000 žodžių apimties tekstas. Nustatytas jame

¹ Iš kitų autorės darbų minėtini: О словообразовательных моделях сложных имен прилагательных и их применении в поэзии Т. П. Державина. Статистически-функциональный анализ. Стокгольмский университет, 1967 (гектогр.); Eiche A., Borelius-Rohnström C. Rysk satsfogning. Lärobok i rysk syntax. Stockholm, 1978 (rusų k. sintaksės vadovėlis).

esančių dalyvinių formų kiekis pagal tų formų vartojimo būdus, autorės vadinamus funkcijomis. Tos funkcijos suskirstytos į tris grupes: eksplikitinė predikacija (čia įeina dalyviai, sudarantys perifrastinių laikų bei sudėtinio tarinio formas ir netiesioginę nuosaką), implicitinė predikacija (pusiau predikatiniai dalyviai) ir kitos funkcijos (dalyviai konstrukcijose su bendratimi, atributiniai ir daiktavardiški dalyviai, dalyviai lyginamuosiuose posakiuose, prieveiksiški, suprielnksnėje, veiksmažodžius pabrėžiantys, jaustukams artimas bei įterptines konstrukcijas sudarantys dalyviai, dalyvinės jungtys). Šiais būdais vartojamų linksniuojamų ir nelinksniuojamų dalyvių skaičius pagal atskiras formas pateiktas 22 lentelėse su pavyzdžiais bei komentarais.

Iš knygoje pateiktų duomenų matyti, kad dalyvių formos dabartinėje latvių kalboje (beletristiniuose tekstuose) dažniausiai eina tariniu arba jo vardine dalimi (66,1%); ypač dažnai jos sudaro veikiamosios rūšies perifrastinius laikus. Pusiau predikatinė vartoseną apima maždaug 21%, kitos funkcijos – 12,9%. Procentus teko apskaičiuoti pagal autorės duotus absoliučius skaičius, nors tai buvo galima padaryti ir pačioje knygoje. Palyginę su turimais statistiniais duomenimis apie dalyvių vartojimą G. Elgerio 1672 m. Evangelijose² matome, kad jose predikatiniai dalyviai (dažniausiai einantys perifrastinių laikų formomis) dar labiau vyrauja ir sudaro net 88,7% visų linksniuojamųjų dalyvių. Tuo tarpu iš dalies ar visai originaliuose lietuvių kalbos XVI–XVII a. raštuose predikatinį linksniuojamųjų dalyvių procentas daug mažesnis – nuo 26,9% (K. Sirvydo Punktuose) iki 35,8%. Matyt, latvių kalbos polinkį plačiau vartoti perifrastinius laikus (ypač su būtojo laiko veikiamaisiais dalyviais) skatino vokiečių kalbos įtaka. Tuo atžvilgiu įdomus autorės pastebėjimas, kad Švedijoje ir Amerikoje gyvenantys autoriai perifrastinius laikus vartoja dažniau negu gyvenantys Latvijoje, kur ankstesnius kontaktus su vokiečių kalba pakeitė rusų kalbos poveikis (p. 78)³.

Bendras su lietuvių kalba yra autorės nurodytas (p. 82) netiesioginės nuosakos vartojimo ribų siaurėjimas⁴. Matyt, šiuo atveju irgi susiduriame su slapta interferencija: atitinkamų konstrukcijų nebuvimas kontaktinėje rusų kalboje siaurina jų vartojimą, o sinonimijos atvejais skatina rinktis sutampančias raiškos priemones. Lyginant autorės pateiktus statistinius rodiklius su lietuvių kalba reikia turėti omenyje, kad netiesioginės nuosakos reikšmę turintys būtojo laiko veikiamieji dalyviai pagal latvių gramatinę tradiciją į netiesioginės nuosakos paradigmą netraukiami ir autorės priskirti prie predikatinį dalyvių be jungties (p. 38–40).

Statistika aiškiai rodo ir atskirų dalyvių formų vartojimo dažnumą. Iš 6524 linksniuojamų ir nelinksniuojamų dalyvių daugiausia yra būt. l. veik. dalyvių su priesaga *-is/-ies* (2.822, vyrauja predikatiniai), toliau eina būt. l. nev. dalyviai su *-ts* (1584, vyrauja atributiniai), es. l. nev. dalyviai su *-ams* (567) ir es. l. veik. dalyviai su *-ošs* (293). Nelinksniuojamieji dalyviai pagal dažnumą rikiuojasi taip: formos su *-dams/-damies* (650), su *-ot/-oties* (542), su *-šot/-šoties* (33), su *-am* (21). Darbe parodyta ir dalyvių formų kiekio distribucija pagal vartojimo būdus.

Dalyvių funkcijos iliustruojamos kiekvienos formos vartojimo pavyzdžiais, kurie papildo gramatikose ir kituose darbuose randamus duomenis apie akuzatyvines ir nominatyvines konstrukcijas (p. 42–47), apie netiesioginę nuosaką (p. 30–31), apie dalyvius lyginamuosiuose posakiuose (p. 63–65) ir kt. Tais pavyzdžiais su dėkingumu pasinaudos ne vienas baltų kalbų tyrinėtojas.

² Tie duomenys pateikti darbe: Амбразас В. Сравнительный синтаксис причастий балтийских языков. Вильнюс, 1989.

³ Kad perifrastines laikų formas su būt. l. veik. dalyviais linkstama keisti vientisinėmis dėl rusų kalbos interferencijos pastebėjo jau Blinkena A. Interference un norma // Latviešu valodas kultūras jautājumi. Rīga. 1978. Lpp. 38.

⁴ Apie tai yra rašiusi V. Rūķe-Draviņa. The Standardization Process in Latvian. 16th Century to the Present. Stockholm, 1977. P. 120.

Abejonių kyla dėl darbe pasiūlytos dalyvių funkcijų klasifikacijos. Čia vienoje eilėje su funkcijomis grupėmis (atributinė, prieviksminė, prielinksninė vartoseną) atsidūrė grupės, išskirtos pagal konteksto pobūdį, pavyzdžiui, dalyviai konstrukcijose su bendratimi (p. 55–56), dalyviai lyginamuosiuose posakiuose (p. 62–65), dalyviai jaustukų reikšmę turinčiuose posakiuose (p. 69–70). Skyriuje „dalyviai kaip jungtys“ (p. 73–74) duodami atvejai, priklausantys kartu kitiems vartosenos tipams: netiesioginei nuosakai ir perifrastiniams laikams. Toks klasifikacinių grupių kryžavimasis gretinant gali sukelti keblumą, nes vargu ar kas nors dar panorės taip skirstyti.

Apskritai autorė atliko baltų kalbotyrai naudingą darbą. Jį reikėtų tęsti remiantis latvių liaudies kalbos bei tautosakos duomenimis, kartu apskaičiuojant atskirų formų ir vartosenos tipų santykius bei koreliaciją. Statistiškai ištyrę lietuvių kalbos dalyvių funkcijas galėtume jas nuosekliai palyginti abiejose kalbose ir gauti sinchroninei bei diachroninei sintaksei svarbių rezultatų.

V. Ambrazas

Bergmane A., Blinkena A. **Latviešu rakstības attīstība**. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīgā: Zinātne, 1986. 434 p. +48 fotokop.

Tai Latvijos TSR Mokslų Akademijos A. Upyčio lietuvių kalbos ir literatūros instituto kolektyvo rengiamos plačios latvių literatūrinės kalbos istorijos pirmoji knyga, skirta latvių rašybos ir skyrybos raidai apžvelgti. Kitose knygose numatoma duoti latvių literatūrinės kalbos morfologijos ir sintaksės kitimų charakteristiką nuo pat šios kalbos kūrimosi pradžios ligi dabartinių laikų. Tai gi planuojamąją plačią latvių literatūrinės kalbos istoriją, matyt, sudarys keletas tomų, parašytų pagal atskirus lygmenis.

Kad tokio pobūdžio latvių literatūrinės kalbos istorija pradedama nuo rašybos ir skyrybos raidos apžvalgos, tai visai natūralu. Rašyba, ypač grafika, kaip žinoma, yra būtiniausia kiekvienos literatūrinės kalbos reiškimosi sąlyga, be kurios neįmanomas nė pats šio kalbos tipo egzistavimas. Todėl neištyrus rašybos, visų pirma raidyno, susidarymo bei plėtojimosi proceso, negalima tiksliau atskleisti nei literatūrinės kalbos fonologijos, nei morfologijos raidos.

Knygos turinį sudaro trumpa pratarmė (p. 3), įvadas (p. 4–17), 6 pagrindiniai skyriai (p. 18–381), literatūros sąrašas (p. 382–396), šaltinių sutrumpinimų sąrašas (p. 397–410), biblijos knygų sutrumpinimų sąrašas (p. 410–412) ir dvi reziumė: viena rusų (p. 413–421), antra – vokiečių (p. 422–430) kalba. Kieno rašyta pratarmė ir įvadas, knygoje nepažymėta, bet turinyje prie pagrindinių skyrių jau nurodytos autorių pavardės. Iš to nurodymo matyti, kad pirmuosius keturis skyrius „Latviešu grafētikas izveide“, p. 18–79, „Galveno latviešu valodas ortogrāfijas normu izveide“, p. 80–107, „Raksturīgākās norises latviešu literārās valodas fonēmu sistēmas izveidē“, p. 108–130, ir „Galveno latviešu valodas pareizrunas normu izstrāde“, p. 131–172) yra parašiusi A. Bergmanė, o likusius du („Lielo burtu lietošana“, p. 173–193, ir „Interpunktijas attīstība“, p. 194–381) – A. Blinkena, kuri buvo ir visos knygos atsakomoji redaktorė. Literatūros sąrašą suminėta 515 vienetų (tarp jų 378 latvių, 62 rusų ir 75 vokiečių, lietuvių ir kt. kalbomis). Šaltinių sutrumpinimų pateikta 455 vienetai. Į paskutinįjį skyrių dar įdėtos 48 faksimilės, iliustruojančios įvairių amžių latvių kalbos spaudinių ir rankraščių ištraukas.

Pirmajame skyriuje iš pradžios duodama bendra latvių grafetikos¹ kūrimosi apžvalga, paskui rašoma apie perėjimą nuo gotikinio rašto prie antikvos latviškuose spaudiniuose, apie latvių litera-

¹ *Grafetika* autorių suprantama kaip „visuma grafinių ženklų, atspindinčių raštuose kalbos garsus – fonemas“ (p. 17).